

МЕТОДИ І ФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ З ВІДВІДУВАЧАМИ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЮ ГОЛОДОМОРУ

Галина ГОЛУБЄВА
Національний музей Голодомору-геноциду,
екскурсійно-освітній відділ,
вул. Лаврська, 3, 01015, Київ, Україна
peristeri401@gmail.com
ORCID iD 0009-0001-5355-5822

Яна ГОРОДНЯК
Національний музей Голодомору-геноциду,
екскурсійно-освітній відділ,
вул. Лаврська, 3, 01015, Київ, Україна
bedykyana@gmail.com
ORCID iD 0000-0001-5381-7522

Сучасний музей виконує велику кількість функцій, серед яких варто виділити ті, що впливають на формування світогляду молоді, а також збереженню та розвитку громадянського суспільства в цілому. Національний музей Голодомору-геноциду висвітлює історію, пов'язану з суспільною травмою, у зв'язку з чим вибір методів та підходів, які використовуються для здійснення цієї місії, набуває ще важливішого значення. Тому мета статті – показати способи взаємодії з відвідувачами різного віку, які використовуються в роботі екскурсійно-освітнього відділу Музею Голодомору.

У дослідженні подано огляд основних видів освітніх занять для школярів, які пропонує Музей. Основні цілі цих занять – ознайомлення з проблемою захисту прав людини, аналіз джерел з історії Голодомору (фото, плакати, щоденники, свідчення очевидців геноциду та архівні документи), формування навичок критичного мислення (зокрема вміння розпізнавати фейки у ЗМІ) та привернення уваги до важливості дослідження власної родинної історії. Також у статті мова йде про акценти, важливі під час роботи з дитячою та підлітковою аудиторією при розповіді про травматичні події.

Значна увага приділяється інтерактивним інструментам роботи з відвідувачами у музеї, зокрема використання відео, мультиплікації, інших медіа-засобів при створенні онлайн-екскурсій та занять. Онлайн-робота з відвідувачами стала особливо актуальною починаючи з 2020 р. З цією метою ми адаптували деякі освітні заняття та окремо розробили екскурсії в онлайн-форматі, які складаються зі спілкування з гідом та перегляду заздалегідь підготовленої відеоекскурсії. Такі екскурсії створені у двох варіантах, відповідно до вікових категорій слухачів (6–12 років і старше 13 років). У відеоекскурсії для підлітків і дорослих використані історичні документи, фотографії, фрагменти кінохроніки та відеосвідчень очевидців Голодомору, а також експонати з музейної колекції та фондові матеріали. Для розробки занять для молодших школярів використовувались засоби гри та сторітеллінгу, а відеоекскурсія для дітей 6–12 років проілюстрована за допомогою пісочної анімації, що дозволяє показати експозицію і розповісти про Голодомор молодшим слухачам, не травмуючи їх

The modern museum performs a large number of functions, among which it is worth accenting those that affect the formation of the worldview of youth, as well as the preservation and development of civil society as a whole. The National Museum of the Holodomor-Genocide highlights the history associated with social trauma, and therefore the choice of methods and approaches used to carry out this mission become even more important. Therefore, the purpose of the article is to show the ways of interaction with visitors of different ages, which are used in the work of the educational department of the Holodomor Museum.

Key words: Holodomor Museum, Holodomor, communication, online tours, educational tours and classes, museum audience, accessibility.

Національний музей Голодомору-геноциду нині є одним з ключових центрів поширення інформації про злочин проти українців, вчинений радянською владою в 1932–1933 рр. Діяльність Музею сприяє формуванню громадянського суспільства в Україні, що особливо актуально в умовах великої війни, яку розпочала росія. Це вимагає застосування сучасних освітніх інструментів, вибудовування актуальних історичних наративів, які допоможуть у формуванні пам'яті про події минулого та подоланню колективної травми. Фактично, робота Музею Голодомору впливає на створення комеморативної моделі українського суспільства через освітні заняття, екскурсії та інші освітні продукти. Тому мета статті – на прикладі досвіду Національного музею Голодомору-геноциду у сфері екскурсійно-освітньої діяльності показати шляхи взаємодії сучасного музею з аудиторією.

Вплив діяльності музеїв на формування національної ідентичності розглядали Алла Киридон, Оксана Бондарець, Поліна Вербицька та інші¹. Дослідженню музейної аудиторії та питанням комунікації з відвідувачами присвячені публікації Ганни Рудик, Руслани Маньковської, Надії Капустіної, Тамари Куцаєвої². Різноманітні аспекти

¹ Алла Киридон, “Музеї як інструмент державної політики пам'яті”, *V Череванівські наукові читання (на пошану професора А. С. Череваня: збірник наукових статей*, вип. V (Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020), 239–250, доступно 07.10.2024, <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/18582>; Оксана Бондарець, “Музеї: збереження спадщини, осмислення минулого, формування ідентичності”, *Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури*, 4 (2021): 106–112; Поліна Вербицька, “Культурна пам'ять як чинник конструювання ідентичності в умовах трансформації українського суспільства”, *Historical and cultural studies*, 5 (1) (2018): 15–22; Поліна Вербицька, “Історичний музей як чинник примирення та суспільного діалогу”, *Historical and Cultural Studies*, 1 (1) (2014): 13–17.

² Ганна Рудик, “Музейна людина”: колективний портрет українців, які відвідують музеї”, *Історична правда*, доступно 03.10.2024, <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/15/130138>; Руслана Маньковська, “Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку”, *Краєзнавство*, 3 (2013): 75–84; Надія Капустіна, “Деякі аспекти роботи з музейною аудиторією (з досвіду роботи Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького)”, *Сучасний музей: між скарбницею та підприємством. Матеріали Міжнародної конференції 8 жовтня 2006 р., м. Чернівці, (Львів, 2008)*, 99–102; Тамара Куцаєва, “Музейний відвідувач: хто він? (Аналіз соціально-музейного опитування відвідувачів

музейної педагогіки висвітлювали Руслана Маньковська, Софія Рябчук, Олексій Караманов, Віталій Крутий, Євген Червоний, Валентина Надольська, Світлана Гаврилюк, Олена Оногда, Аліна Джурило, Віталій Кушнір, Юлія Ключко та інші³. Про онлайн-діяльність музейних установ писали Рената Патер, Олександр Міхно, Олексій Караманов, Оксана Сурмач, Анна Шукалович, Людмила Кузнецова, Ігор Кушнар'єв та інші⁴.

Меморіального комплексу “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років” у 2009–2010 рр.)”, *Військово-історичний меридіан, спецвипуск: З досвіду роботи Меморіального комплексу “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років”*, (Київ, 2013), 122–135.

³ Руслана Маньковська, “Музейна педагогіка: інноваційна технологія інтелектуального розвитку”, *Краєзнавство*, 3 (2019): 238–251; Софія Рябчук, “Діти в музеї”, *Лабораторія сучасного мистецтва: Методичка для занять з дітьми та підлітками*, упорядниці Валерія Бураджієва, редакторка Поліна Ліміна, (Дрогобич: Коло, 2021), 25–32; Софія Рябчук, “Як скласти музейний маршрут для сімей із дітьми”, *Музейний простір*, доступно 10.10.2024, <http://prostir.museum.ua/post/41314>; Євген Червоний, “Сучасні концептуальні тренди розвитку музеїв”, *Наукові записки Державного природознавчого музею*, вип. 30, (Львів, 2014), 31–40; Аліна Джурило, “Музейна педагогіка як інструмент забезпечення якості освіти: досвід Великобританії”, *Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 1–2 грудня 2022 р.*, (Київ: Національний центр “Мала академія наук України”), 142–145, доступно 07.10.2024, <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736027>; Віталій Крутий, “Діяльність Менського краєзнавчого музею імені В.Ф. Покотила в умовах пандемії коронавірусу COVID-19”, *Музейна педагогіка в умовах пандемії COVID-19 : збірник матеріалів доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу, м. Київ, 27 травня 2021 р.*, науковий редактор С. О. Довгий, (Київ: Національний центр “Мала академія наук України”, 2021), 187–190, доступно 08.10.2024, <https://doi.org/10.32405/978-617-7945-17-7-2021-276>; Олексій Караманов, “Музей як “унікальна система моделювання культури”: можливості для вітчизняного освітнього простору”, *Національна наука і освіта в умовах війни РФ проти України та сучасних цивілізаційних викликів: матеріали V Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 27 березня – 2 квітня 2024 року)*, упорядники Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга, (Київ, 2024), 573–580; Renata Pater, “Shaping and developing the social competences of children and teenagers in museums”, *Матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції “Музейна педагогіка в контексті викликів сучасної освіти” (м. Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 21.09.22)*, упорядник і науковий редактор О. В. Караманов, (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023), 28–29; Ключко Юлія, *Практики інклюзії в освітньому просторі музеїв України, Матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції “Музейна педагогіка в контексті викликів сучасної освіти” (м. Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 21.09.22)*, упорядник і науковий редактор О. В. Караманов, (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023), 53–56; Олена Оногда, “Музейна робота з травматичними досвідами: як це роблять у Німеччині”, *Korydor*, доступно 07.10.2024, <https://korydor.in.ua/ua/stories/muzejna-robota-z-travmatychnymy-dosvidamy-ia-k-tse-robliat-u-nimechchyni.html>; Валентина Надольська, Світлана Гаврилюк, “Міжнародний досвід упровадження музейної інклюзії”, *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, (Дрогобич: Видавничий дім “Гельветика”, 2024) 15/57 (2024): 151–157, DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.17>; Віталій Кушнір, “Інтерактивність, інклюзія та партисипація як магістральні лінії інноваційних практик музейної роботи”, *Природознавчі зошити*, 163 (2022): 16–30, доступно 08.10.2024, <https://doi.org/10.15407/nz2022.01.016>.

⁴ Олексій Караманов, Оксана Сурмач, Анна Шукалович, “Музейна педагогіка в умовах онлайн-навчання”, *Український педагогічний журнал*, 3 (2021): 58–65; Олександр Міхно, “Освітні онлайн-продукти Педагогічного музею України”, *Матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції “Музейна педагогіка в контексті викликів сучасної освіти” (м. Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 21.09.22)*, упорядник і науковий редактор О. В. Караманов, (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023), 62–65; Людмила Кузнецова, Ігор Кушнар'єв, “Віртуальні музеї України як засоби збереження історичної пам'яті в умовах війни”, *Питання культурології*, 43 (2024): 142–155.

Освітня команда Музею Голодомору має у своєму доробку низку різноманітних освітніх продуктів, призначених для відвідувачів різного віку, починаючи від дошкільнят.

Ми приділяємо велику увагу вдосконаленню оглядової екскурсії для дорослих, адаптуючи її відповідно до зміни експозиції та актуальних запитів українського суспільства. Як і у більшості музеїв світу, основною аудиторією нашого закладу є школярі⁵. Тому ми активно працюємо над створенням для них цікавих освітніх занять, уроків та тренінгів. Також музей пропонує оглядові екскурсії для наймолодших відвідувачів 6–11 років та підлітків (12–15 років). Та й загалом за останні роки аудиторія нашого музею стала помітно молодшою, особливо після початку повномасштабної російської агресії проти України. З серпня 2022 року, коли Музей Голодомору знову почав приймати відвідувачів, батьки все частіше приводять своїх дітей, щоб ті краще зрозуміли, якою ціною здобута незалежність України, які передумови та причини сучасного російського геноциду.

Про зміни у складі аудиторії може свідчити порівняння статистики 2023 року з 2019, останнім роком без масштабних потрясінь:

- у 2019 році ми проводили екскурсії переважно для іноземців (22%) та організованих груп школярів і студентів (вони складали 58% від загальної кількості екскурсантів), сьогодні наша основна аудиторія – це, насамперед, сім'ї, які нерідко представлені кількома поколіннями. Іноді об'єднуються кілька родин з дітьми, щоб разом оглянути експозицію або відвідати екскурсію. Приходять самостійно підлітки або молодь, і також дуже часто беруть екскурсію. Таких екскурсій стало вдвічі більше у 2022–2023 рр. (66% від загальної кількості);
- на організовані групи школярів та студентів все ще припадає великий відсоток екскурсій – у 2023 році це майже третина (28%, у 2022 році лише 6%), хоча робота з освітніми закладами значною мірою перемістилась в онлайн формат;
- сьогодні кожен третій відвідувач музею замовляє екскурсію або освітнє заняття (у 2019 це був лише кожен шостий).

⁵ Ганна Рудик, “Музейна людина”: колективний портрет українців, які відвідують музеї; Руслана Маньковська, “Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку”, 75–84; Надія Капустіна, “Деякі аспекти роботи з музейною аудиторією (з досвіду роботи Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького)”, 99–102; Олена Оногда, “Музейна робота з травматичними досвідами: як це роблять у Німеччині”.

Під час екскурсій і для дітей, і для дорослих ми завжди акцентуємо увагу на боротьбі українців проти комуністичної влади за свою свободу і права, розповідаємо про людяність, яка допомогла багатьом вижити в ті жорстокі часи. Історії експонатів подаємо через особисті історії конкретних людей або родин, що допомагає сучасній людині відчувати зв'язок поколінь, зрозуміти масштаби злочину. Обов'язково проводимо паралелі між подіями часів Голодомору і сучасної російської агресії проти України; звертаємо увагу на важливості існування громадянського суспільства, гарантування демократичних прав і свобод для збереження незалежності та територіальної цілісності України.

Ідея про дослідження історії власної родини, до якого ми спонукаємо наших відвідувачів, лежить в основі сімейного майстер-класу “Дерево життя”. Його учасники створюють власне родинне дерево за допомогою давньої техніки вибійки (тобто створення орнаменту з використанням штампів), а також дізнаються історії деяких сімейних реліквій, які зберігаються у фондах музею. Наша ціль – щоб діти і дорослі замислились над важливістю збереження родинної пам'яті, усвідомили, що історія України складається з таких історій окремих родин і що речі, які видаються старими та непотрібними (і часто, на жаль, опиняються на смітнику), насправді мають історичну цінність і можуть стати частиною музейної колекції.

Гра та казка – гарний інструмент для навчання⁶, зокрема, дуже дієвий спосіб ознайомити наймолодшу аудиторію зі складною історією. Для дошкільнят, молодших школярів та сімей з дітьми у нас є екскурсія–гра “Схованка”. Екскурсія побудована у формі інтерактивної історії про вигадану родину з Київщини, головним персонажем є 12-річна Катруся. Учасники виконують завдання, дізнаються про шляхи виживання в роки Голодомору, збирають зерно для Катрусиної схованки, щоб допомогти її родині пережити Голодомор. Розповідь проілюстрована історичними фотографіями, у неї вплетені історії експонатів, представлених у Залі пам'яті, тому це не просто цікава гра, але й цілісне висвітлення історії Голодомору. Діти дізнаються про причини Голодомору, знайомляться з деякими історичними термінами (“комуністи”, “колгосп”, “торгсін” тощо). Екскурсію наш освітній відділ створював для наймолодших

⁶ Софія Рябчук, “Діти в музеї”, 25–32; Lauren Styx, “How can games in museums enhance visitor experience?” *MuseumNext*, access 07.10.2024 <https://www.museumnext.com/article/how-can-games-in-museums-enhance-visitor-experience>; А. Андреева, “Застосування ігрових технологій в музейному просторі (на прикладі Волинського краєзнавчого музею)”, *Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 30–31 липня 2021 року*, (Львів: Львівський науковий форум, 2021), 23–25.

відвідувачів, але вона цікава і дорослим. Також “Схованка” – це інклюзивна екскурсія, що повністю адаптована для незрячих відвідувачів, завдання мають аудіо- та тактильну складові, візуальні матеріали супроводжуються аудіоописом.

Як доповнення до екскурсійної роботи ми підготували освітній буклет для дітей 9–13 років “Музейні історії”. У назві відображено зміст – це короткі графічні історії, які, базуючись на розповіді про експонати та спогадах конкретних людей, висвітлюють події часів Голодомору. Буклет є своєрідним введенням у тематику музею, містить визначення деяких термінів (зокрема таких, як Голодомор і геноцид). Серед висвітлених тем, насамперед, – боротьба українців за свої права та незалежність, яка продовжувалась навіть тоді, коли надії, здавалося б, не було. Для самостійного огляду був розроблений путівник-квест по Залі пам'яті, який також розрахований на молодших відвідувачів. Діти відповідають на питання та вирішують загадки завдяки взаємодії з експонатами. Дуже важливою є спільна робота дітей та батьків при проходженні маршруту, що сприяє усвідомленому огляду експозиції та глибшому зануренню у тему всіх членів родини. Такі маршрутні листи вже досить давно використовуються в освітній роботі багатьох музеїв світу для підвищення інтерактивної складової музейної експозиції, допомагає кращій комунікації між дітьми та їхніми батьками під час відвідування музею, а також дозволяють охопити музейним наративом ширше коло відвідувачів⁷.

Одним з провідних напрямів освітньої діяльності музею є привернення уваги до теми захисту прав людини та її популяризація, особливо серед молоді. З цією метою для підлітків було створено освітній тренінг “У пошуках права”, де використана анімація для кращого засвоєння дітьми досить складного матеріалу, що висвітлює проблему гарантування прав людини у тоталітарних суспільствах. Анімаційний ролик в техніці “stop motion” був створений самими співробітницями екскурсійно-освітнього відділу, в ньому представлена антиутопічна історія про світ, в якому права людини не визнаються. Використані інтерактивні карти, які дозволяють побачити різницю між життям в демократичній Україні та тоталітарному СРСР.

Для старшокласників також важливо ілюструвати історію Голодомору письмовими, візуальним та усноісторичними джерелами. Наприклад, “Історія одного щоденника” – урок, що базується на тексті щоденника вчительки Олександри Радченко, яка пережила Голодомор на Харківщині, записуючи до свого особистого щоденника

⁷ Софія Рябчук, “Як скласти музейний маршрут для сімей із дітьми”.

побачене, щоб її діти “років через 20 прочитали і побачили [...] який був жахливий голод”⁸. На занятті учні працюють з джерелами особистого походження (текстом щоденника) та візуальними джерелами (світлинами), дізнаються про основні аспекти політики комуністичного режиму (процеси колективізації і розкуркулення) та становище українців у 1930–1933 рр. (зокрема під час Голодомору-геноциду 1932–1933 рр.).

Урок “Геноцид – що це?” знайомить учасників з історією походження і значенням терміну “геноцид”, із основним змістом “Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього”, а також біографією її ініціатора Рафаеля Лемкіна та його поглядом на Голодомор як на класичний приклад геноциду. На занятті учні аналізують тексти постанов та розпоряджень 1932–1933 рр., якими керувалися виконавці Голодомору, а також переглядають відеоспогади свідків Голодомору. Звичайно, після початку повномасштабної агресії увага акцентується також на паралелях між геноцидом 1932–1933 рр. та подіями російсько-української війни, порівнюються геноцидні дії з боку комуністів тоді та російських окупантів зараз.

Окрім вже згаданих, музей пропонує освітні заняття, які вчать розпізнавати фейки, аналізувати візуальні джерела, особливо пропагандистського характеру, порівнювати інформацію з різних видів візуальних джерел, критично ставитись до ідей та меседжів, що нав’язуються пропагандою.

У 2020 році тривалі карантини, спричинені епідемією COVID-19, та недоступність фізичного відвідування культурних просторів призвели до змін в освітній діяльності музеїв усього світу. Актуальним стає онлайн-формат роботи з аудиторією, зокрема онлайн-тури як альтернатива відвідуванню музеїв⁹.

Використання можливостей інтернет-простору дозволило залучити аудиторію з різних регіонів, країн, навіть континентів. Після завершення локдауна і повернення

⁸ “Репресовані” щоденники. Голодомор 1932–1933 років в Україні”, упорядник, автор вступної статті, загальний редактор Ярослав Файзулін (Київ: Фенікс, 2018), с. 32.

⁹ Євгенія Буцикіна, “Музеї після локдауну: відкриваючи нові напрямки руху”, *Korydor*, доступно 08.10.2024, <https://korydor.in.ua/ua/opinions/museums-after-lock-down.html>; Mary Meisenzahl, “You can check out more than 1,000 of the world's finest art museums online for free through Google – take a look inside”, *Business Insider*, access 08.10.2024, <https://www.businessinsider.com/coronavirus-visit-museums-online-through-google-while-social-distancing-2020-3>; “Museums and galleries at the time of Covid-19: virtual tours and online collection (TPTI 2020 Research Project)”, coord. Massimo Negri et al., ART SHARE, access 07.10.2024, <https://www.artsharesales.com/en/museums-and-galleries-at-the-time-of-covid-19-virtual-tours-and-online-collection>; “Museums and the web at the times of COVID-19. In search of lasting museological innovations during the pandemic (TPTI 2020 Research Project)”, coord. Massimo Negri et al., University of Padua and EMA, access 10.10.2024, <https://europeanmuseumacademy.eu/museums-and-the-web-at-the-times-of-covid-19-massimo-negri-coord>.

відвідувачів до культурних установ така активна онлайн-діяльність була, переважно, згорнута. Однак, якщо говорити про музеї, оцифрування колекцій та розміщення їх на сайтах, 3D-тури експозицією – все це продовжує залишатись актуальним. Адже насправді шлях до діджиталізації провідні музеї світу почали задовго до ковіду, ще у 2011 за допомогою Google & Art Project¹⁰. Це одна з важливих складових роботи зі створення доступного простору для відвідувачів.

На сайті Національного музею Голодомору-геноциду¹¹ у розділі “Цифрова історія” представлені свідчення очевидців Голодомору, інтерактивні карти, томи “Національної книги пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років” у електронному вигляді, лінк на застосунок Track Holodomor History, за допомогою якого можна дізнатись про історію Голодомору в Києві. Ще один розділ “Голодомор” містить підрозділ “Архів”, де можна ознайомитись з документами, фотографіями та відео. Це робить інформацію про історію Голодомору доступною для багатьох людей, які перебувають в інших регіонах України або світу, але все ж не дозволяє повноцінно ознайомитись з експозицією музею. Саме цю задачу освітня команда музею взялась вирішити під час локдауна.

У 2020–2022 рр. були адаптовані 5 активностей для проведення онлайн: оглядова екскурсія для підлітків і дорослих, 2 уроки для старшокласників, освітній тренінг для підлітків, а також створена екскурсія для дітей 6–13 років.

З початком карантинів організовані групи в музеї майже зникають і суттєво скорочується кількість іноземців. Ця тенденція продовжилась у 2022 році, після початку повномасштабної російської агресії проти України. Про поновлення відвідування Зали пам’яті Музею шкільними та студентськими групами ми можемо говорити лише починаючи з весни 2023 року. Але переважно сьогодні робота з освітніми закладами проводиться в онлайн-форматі. Фактично, завдяки цьому загальна кількість екскурсій у 2023 році зросла на 35% (порівняно з 2019).

Оскільки перша відеоекскурсія створювалась насамперед для школярів, ми вважали за потрібне не лише ознайомити їх з експозицією музею, але також розповісти про передумови, причини та власне події Голодомору. Для зйомок та монтування матеріалу ми запросили професійну відеографку, адже якість відео безпосередньо

¹⁰ М. Б. Лелик, “Розвиток цифрової культури та діджиталізація музеїв: досвід упровадження та використання цифрових технологій музеями світу (оглядова довідка за матеріалами преси, інтернету та неопублікованими документами за 2017–2019 рр.)”, *Інформаційний центр з питань культури та мистецтва Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого*. 3/4 (2019): с. 2–3, доступно 09.10.2024, https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2019/muzei.pdf

¹¹ Національний музей Голодомору-геноциду, доступно 10.10.2024, <https://holodomormuseum.org.ua>

впливає на сприйняття поданої інформації. Як ілюстративний матеріал при створенні екскурсії були використані відеосвідчення очевидців Голодомору, документи, фотографії та плакати того періоду. Звичайно ж, ми намагались не акцентувати увагу на тих аспектах історії Голодомору, які могли завдати травму підліткам. Після ознайомлення з відео (24 хв.) відвідувачі 15–20 хвилин спілкуються з екскурсоводом, якому можуть поставити питання, що виникли під час перегляду або для ширшого розкриття певних аспектів історії Голодомору. Загальна тривалість онлайн-екскурсії 45 хв., вона розрахована на вік від 13 років. За відгуками наших відвідувачів, серед яких були не лише шкільні класи, але й родини, екскурсія вийшла змістовною та цікавою. Також для проведення онлайн були адаптовані вже згадувані інтерактивні уроки “Історія одного щоденника”, “Геноцид – що це?” та освітній тренінг “У пошуках права”.

Після початку проведення онлайн-екскурсій виник запит на екскурсію для молодших школярів. Було вирішено використати для ілюстрації розповіді про Голодомор не документи та фотографії того періоду, а анімаційні ролики, які б допомагали візуалізувати інформацію, не завдаючи дітям травми. Ми обрали пісочну анімацію, яка дозволяє створити ефект давнини, нагадуючи кольором пожовклі світлини та, водночас, здатна передати настрій та почуття героїв наших історій. У рамках співпраці з Київським театром пісочної анімації “Золотий лев” (Theatre of Sand animation “Golden Lion”), що вже був відомий за іншими проєктами, спрямованими саме на наймолодшу аудиторію, художниці Світлана Данильченко та Ольга Крижановська створили короткі анімаційні замальовки та історії, що супроводжують слова оповідача. Розповідь ведеться від імені 10-річної дівчинки, яка ділиться враженнями від візиту до Музею Голодомору. Для нас було важливо, щоб текст був начитаний саме дитиною, у чому нам допомогла Софія Любченко, учасниця дитячого театру “Інкунабула” Київського палацу дітей та юнацтва.

Таким чином, у 2022 році серед наших освітніх продуктів з’явилась відеоекскурсія для дітей 6–12 років, яка дозволяє віртуально відвідати Музей Голодомору, оглянути його експозицію, дізнатись історії окремих експонатів, побачити фрагменти відеоспогадів про геноцид. Також діти спілкуються з екскурсоводом і обговорюють переглянуте відео. Однією із важливих складових онлайн-екскурсії для найменших є завдання для самостійної роботи, а саме – поспілкуватись з батьками, бабусями та дідусями, розпитати про їхнє дитинство та створити родинне дерево, шаблон якого в електронному вигляді попередньо отримують слухачі. Таким чином привертається увага

до важливості вивчення історії, яке можна починати з дослідження історії власної родини.

Онлайн-формат значно розширив аудиторію музею, зокрема географічно (представлені всі регіони України, а також музей віртуально відвідали групи з США, Франції, Австрії, Польщі, Швеції, Литви, Німеччини, Фінляндії, Британії, Йорданії). Але, насамперед, надзвичайно важливо, що завдяки онлайн-формату ми маємо можливість проводити екскурсії для дітей з прифронтових та тимчасово окупованих територій.

Наприкінці хочеться згадати ще дві екскурсії, які представлені на сайті музею в розділі “Доступність”. Це аудіоекскурсія та відеоекскурсія жестовою мовою. Освітня команда музею докладає зусиль, щоб забезпечити рівні можливості для всіх відвідувачів. Також усі відео, що використовуються під час проведення онлайн-занять, супроводжуються субтитрами, а відеоекскурсії озвучені українською та англійською мовами.

Висновки. Екскурсійно-освітня діяльність Музею Голодомору спрямована на різнобікову аудиторію, але основна увага приділяється роботі з дітьми та молоддю. Метою освітньої роботи є формування критичного мислення, громадянської свідомості, привернення увагу до важливості знання історії. Історія Голодомору травматична, а тому потребує особливих методів і форм комунікації з відвідувачами, особливо з дітьми та підлітками. Для старшокласників освітній відділ музею розробив низку освітніх продуктів, які вчать аналізувати джерела (фото, плакати, щоденники, усні свідчення, документи). При створенні освітніх програм для учнів молодших класів акцент робиться на розповіді про прояви людяності і способи порятунку українців на основі конкретних історій експонатів, а також на важливості вивчення власної родинної історії. З 2020 р. освітні заняття було адаптовано до онлайн-формату та розроблено два види онлайн-екскурсій: для слухачів від 13 років і для 6–12 років, що дозволяє охопити набагато ширшу аудиторію та ознайомитись з музеєм, перебуваючи за межами Києва та навіть України. Музей Голодомору працює з колективною пам'яттю українців про злочин геноциду, одне з його завдань – спираючись на достовірні історичні факти допомогти суспільству подолати цю травму, подолати тоталітарний спадок в нашій свідомості та сприяти формуванню нової української ідентичності та громадянського суспільства в Україні на основі демократичних цінностей.

REFERENCES

- Andreieva A. “Zastosuvannia ihrovykh tekhnolohii v muzeinomu prostori (na prykladi Volynskoho kraieznavchoho muzeiu)”, *Praktychni ta teoretychni pytannia rozvytku nauky ta osvity: Materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii m. Lviv, 30–31 lypnia 2021 roku*, Lviv : Lvivskyi naukovyi forum, 2021, s. 23–25 (in Ukrainian).
- Bondarets Oksana, “Muzei: zberezhennia spadshchyny, osmyslennia mynuloho, formuvannia identychnosti”, *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorii i teoriia kultury*, t. 4 (2021): 106–112 (in Ukrainian).
- Butsykina Yevheniia, “Muzei pislia lokdaunu: vidkryvaiuchy novi napriamky rukhu”, *Korydor*, 6 Serpnia 2020, access 08.10.2024, <https://korydor.in.ua/ua/opinions/museums-after-lock-down.html> (in Ukrainian).
- Chervonyi Yevhen, “Suchasni kontseptualni trendy rozvytku muzeiv”, *Naukovi zapysky Derzhavnoho pryrodoznavchoho muzeiu*, 30 (2014): 31–40 (in Ukrainian).
- Dzhurylo Alina, “Muzeina pedahohika yak instrument zabezpechennia yakosti osvity: dosvid Velykobrytanii”, *Muzeina pedahohika v naukovi osviti : zbirnyk tez dopovidei uchasnykiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Kyiv, 1–2 hrudnia 2022 r.*, Kyiv : Natsionalnyi tsentr “Mala akademiia nauk Ukrainy”, s. 142–145, access 07.10.2024, <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736027> (in Ukrainian).
- Kapustina Nadiia, “Deiaki aspekty roboty z muzeinoiu audytoriiu (z dosvidu roboty Dnipropetrovskoho istorychnoho muzeiu im. D.I. Yavornytskoho)”, *Suchasnyi muzei: mizh skarbnytseiu ta pidpriemstvom. Materialy Mizhnarodnoi konferentsii 8 zhovtnia 2006 r., m. Chernivtsi*, Lviv, 2008, s. 99–102 (in Ukrainian).
- Karamanov Oleksii, “Muzei yak “unikalna systema modeliuвання kultury”: mozhlyvosti dlia vitchyznianoho osvitnoho prostoru”, *Natsionalna nauka i osvita v umovakh viiny RF proty Ukrainy ta suchasnykh tsyvilizatsiinykh vyklykiv: materialy V Vseukrainskoi mizhhaluzevoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii (Kyiv, 27 bereznia – 2 kvitnia 2024 roku)*, uporiadnyky L. I. Tkachenko, V. M. Shulha (Kyiv, 2024), s. 573–580 (in Ukrainian).
- Karamanov Oleksii, Surmach Oksana, Shukalovych Anna, “Muzeina pedahohika v umovakh onlain-navchannia”, *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 3 (2021): 58–65, access 09.10.2024, <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-3-58-65> (in Ukrainian).
- Kliuchko Yuliia, “Praktyky inkluzii v osvitnomu prostori muzeiv Ukrainy”, *Materialy dopovidei Mizhnarodnoi naukovi konferentsii “Muzeina pedahohika v konteksti vyklykiv suchasnoi osvity” (m. Lviv, LNU imeni Ivana Franka, 21.09.22)*, uporiadnyk i

- naukovyi redaktor O. V. Karamanov, Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2023, s. 53–56 (in Ukrainian).
- Krutyi Vitalii, “Diialnist Menskoho kraieznavchoho muzeiu imeni V.F. Pokotyła v umovakh pandemii koronavirusu COVID 19”, *Muzeina pedahohika v umovakh pandemii COVID-19: zbirnyk materialiv dopovidei uchasnykiv Vseukrainskoho kruhloho stolu, m. Kyiv, 27 travnia 2021 r.*, naukovyi redaktor S. O. Dovhyi, Kyiv : Natsionalnyi tsentr “Mala akademiia nauk Ukrainy”, 2021, s.187–190, access 08.10.2024, <https://doi.org/10.32405/978-617-7945-17-7-2021-276> (in Ukrainian).
- Kushnir Vitalii, “Interaktyvnist, inkluziia ta partysypatsiia yak mahistralni linii innovatsiinykh praktyk muzeinoi roboty”, *Narodoznavchi zoshyty*, 1(163) (2022): 16–30, access 08.10.2024, <https://doi.org/10.15407/nz2022.01.016> (in Ukrainian).
- Kutsaieva Tamara, “Muzeinyi vidviduvach: khto vin? (Analiz sotsialno-muzeinoho opytuvannia vidviduvachiv Memorialnoho kompleksu “Natsionalnyi muzei istorii Velykoi Vitchyznianoï viiny 1941–1945 rokiv” u 2009–2010 rr.)”, *Viiskovo-istorychnyi merydian, spetsvypusk: Z dosvidu roboty Memorialnoho kompleksu “Natsionalnyi muzei istorii Velykoi Vitchyznianoï viiny 1941–1945 rokiv”* (2013): 122–135 (in Ukrainian).
- Kuznetsova Liudmyla, Kushnarov Ihor, “Virtualni muzei Ukrainy yak zasoby zberezheniia istorychnoi pamiaty v umovakh viiny”, *Pytannia kulturolohii*, 43 (2024): 142–155 (in Ukrainian).
- Kyrydon Alla, “Muzei yak instrument derzhavnoi polityky pamiaty”, *V Cherevanivski naukovy chytannia (na poshanu profesora A. S. Cherevania) : zbirnyk naukovykh statei*, 5 (2020): 239–250, access 07.10.2024, <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/18582> (in Ukrainian).
- Lelyk M. B. “Rozvytok tsyfrovoy kultury ta didzhitalizatsiia muzeiv: dosvid uprovaldzhennia ta vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii muzeiamy svitu (ohliadova dovidka za materialamy presy, internetu ta neopublikovanykh dokumentamy za 2017–2019 rr.)”, *Informatsiinyi tsentr z pytan kultury ta mystetstva Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho*, 3/4 (2019): 2–3 (in Ukrainian).
- Mankovska Ruslana, “Suchasni muzeini komunikatsii ta perspektyvy yikh rozvytku”, *Kraieznavstvo*, 3 (2013): 75–84, access 07.10.2024 http://nbuv.gov.ua/UJRN/kraieznavstvo_2013_3_13 (in Ukrainian).
- Mankovska Ruslana, “Muzeina pedahohika: innovatsiina tekhnolohiia intelektualnoho rozvytku”, *Kraieznavstvo*, 3 (2019): 238–251, access 06.10.2024, <https://doi.org/10.15407/kraieznavstvo2019.03.238> (in Ukrainian).

Meisenzahl Mary, “You can check out out more than 1,000 of the world's finest art museums online for free through Google – take a look inside”, *Business Insider*, 29.03.2020, access 08.10.2024, <https://www.businessinsider.com/coronavirus-visit-museums-online-through-google-while-social-distancing-2020-3>.

Mikhno Oleksandr, “Osvitni onlain-produkty Pedahohichnoho muzeiu Ukrainy”, *Materialy dopovidei Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii “Muzeina pedahohika v konteksti vyklykiv suchasnoi osvity”* (m. Lviv, LNU imeni Ivana Franka, 21.09.22), uporiadnyk i naukovyi redaktor O. V. Karamanov, Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2023, s. 62–65 (in Ukrainian).

Museums and galleries at the time of Covid-19: virtual tours and online collection (TPTI 2020 Research Project), coord. Massimo Negri et al., ART SHARE, access 07.10.2024, <https://www.artsharesales.com/en/museums-and-galleries-at-the-time-of-covid-19-virtual-tours-and-online-collection> (in Ukrainian).

Museums and the web at the times of COVID-19. In search of lasting museological innovations during the pandemic (TPTI 2020 Research Project), coord. Massimo Negri et al., University of Padua and EMA, access 10.10.2024, <https://europeanmuseumacademy.eu/museums-and-the-web-at-the-times-of-covid-19-massimo-negri-coord> (in Ukrainian).

Nadolska Valentyna, Havryliuk Svitlana, “Mizhnarodnyi dosvid uprovezhennia muzeinoi inkluzii”, *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii*, 15/57 (2024): 151–157, Drohobych: Vydavnychiy dim “Helvetyka”, 2024. access 08.10.2024, <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.17> (in Ukrainian).

National Museum of the Holodomor-genocide, access 10.10.2024, <https://holodomormuseum.org.ua>.

Onohda Olena, “Muzeina robota z travmatychnymy dosvidamy: yak tse robliat u Nimechchyni”, *Korydor*, 15 zhovtnia 2020, access 07.10.2024, <https://korydor.in.ua/ua/stories/muzejna-robota-z-travmatychnymy-dosvidamy-iak-tse-robliat-u-nimechchyni.html> (in Ukrainian).

Pater Renata, “Shaping and developing the social competences of children and teenagers in museums”, *Materialy dopovidei Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii “Muzeina pedahohika v konteksti vyklykiv suchasnoi osvity”* (m. Lviv, LNU imeni Ivana Franka, 21.09.22), uporiadnyk i naukovyi redaktor O. V. Karamanov, Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2023, s. 28–29 (in Ukrainian).

- “Represovani” shchodennyky. Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini”, uporiadnyk, avtor vstupnoi statii, zahalnyi redaktor Yaroslav Faizulin, Kyiv: Feniks, 2018 (in Ukrainian)
- Riabchuk Sofiia, “Dity v muzei”, *Laboratoriia suchasnoho mystetstva : Metodychka dlia zaniat z ditmy ta pidlitkamy*, uporiadnytsia Valeriia Buradzhylieva, redaktorka Polina Limina, Drohobych: Kolo, 2021, s. 25–32 (in Ukrainian).
- Riabchuk Sofiia, “Yak sklasty muzeinyi marshrut dlia simey iz ditmy”, *Muzeinyi prostir*, access 10.10.2024, <http://prostir.museum.ua/post/41314> (in Ukrainian).
- Rudyk Hanna, “Muzeina liudyna”: kolektyvnyi portret ukraintsiv, yaki vidviduiut muzei”, *Istorychna pravda*, 15 lypnia 2013, access 03.10.2024, <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/15/130138> (in Ukrainian).
- Styx Lauren, “How can games in museums enhance visitor experience?” *MuseumNext*, February 03 2022, access 07.10.2024, <https://museumnext.com/article/how-can-games-in-museums-enhance-visitor-experience>.
- Verbytska Polina, “Istorychnyi muzei yak chynnyk prymyrennia ta suspilnoho dialohu”, *Historical and Cultural Studies*, 2014, 1, № 1, s.13–17 (in Ukrainian).
- Verbytska Polina, Kulturna pamiat yak chynnyk konstruiuvannia identychnosti v umovakh transformatsii ukrainskoho suspilstva, *Historical and cultural studies*, 2018, Vol. 5, Num. 1, s. 15–22, access 06.10.2024, http://nbuv.gov.ua/UJRN/hcs_2018_5_1_5 (in Ukrainian).

МЕТОДИ І ФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ З ВІДВІДУВАЧАМИ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЮ ГОЛОДОМОРУ

Галина ГОЛУБЄВА
Національний музей Голодомору-геноциду,
екскурсійно-освітній відділ,
вул. Лаврська, 3, 01015, Київ, Україна
peristeri401@gmail.com
ORCID iD 0009-0001-5355-5822

Яна ГОРОДНЯК
Національний музей Голодомору-геноциду,
екскурсійно-освітній відділ,
вул. Лаврська, 3, 01015, Київ, Україна
bedykyana@gmail.com
ORCID iD 0000-0001-5381-7522

Сучасний музей виконує велику кількість функцій, серед яких варто виділити ті, що впливають на формування світогляду молоді, а також збереженню та розвитку громадянського суспільства в цілому. Національний музей Голодомору-геноциду висвітлює історію, пов'язану з суспільною травмою, у зв'язку з чим вибір методів та підходів, які використовуються для здійснення цієї місії, набувають ще важливішого значення. Тому мета статті – показати способи взаємодії з відвідувачами різного віку, які використовуються в роботі екскурсійно-освітнього відділу Музею Голодомору.

У дослідженні подано огляд основних видів освітніх занять для школярів, які пропонує Музей. Основні цілі цих занять – ознайомлення з проблемою захисту прав людини, аналіз джерел з історії Голодомору (фото, плакати, щоденники, свідчення очевидців геноциду та архівні документи), формування навичок критичного мислення (зокрема вміння розпізнавати фейків у ЗМІ) та привернення уваги до важливості дослідження власної родинної історії. Також у статті мова йде про акценти, які використовуються під час роботи з дитячою та підлітковою аудиторією при розповіді про травматичні події.

Значна увага приділяється інтерактивним інструментам роботи з відвідувачами у музеї, зокрема використання відео, мультиплікації, інших медіа-засобів при створенні онлайн-екскурсій та занять. Онлайн-робота з відвідувачами стала особливо актуальною починаючи з 2020 р. З цією метою ми адаптували деякі освітні заняття та окремо розробили екскурсії в онлайн-форматі, які складаються зі спілкування з гідом та перегляду заздалегідь підготовленої відеоекскурсії. Такі екскурсії розроблені у двох варіантах, відповідно до вікових категорій слухачів (6–12 років і старше 13 років). Для старших при створенні залучені історичні документи, фотографії, фрагменти кінохроніки та відеосвідчень очевидців Голодомору, а також експонати з музейної колекції. Для розробки занять для молодших школярів використовувались засоби гри та сторітелінгу, а відеоекскурсія для дітей 6–12 років проілюстрована за допомогою пісочної анімації, що дозволяє показати експозицію і розповісти про Голодомор молодшим слухачам, не травмуючи їх.

Ключові слова: Музей Голодомору, Голодомор, комунікація, онлайн-екскурсії, екскурсії та освітні заняття, аудиторія музею, доступність.

Information about the authors:

Halyna Holubieva, senior researcher at the excursion and educational department of the National Museum of the Holodomor-Genocide, 3 Lavrska St, Kyiv, 01015, +380662352209, +38044254512, peristeri401@gmail.com.

Yana Horodniak, head of the excursion and educational department of the National Museum of the Holodomor-Genocide, 3 Lavrska St, 01015, +38044254512, bedykyana@gmail.com.